

O PERSONALITATE A FILOLOGIEI ROMÂNEȘTI: PROFESORUL ȘTEFAN MUNTEANU

În acest an, profesorul Ștefan Munteanu sărbătorește un dublu jubileu: 90 de ani de viață și 50 de ani de carieră universitară la Facultatea de Litere a Universității de Vest din Timișoara.

Prin tot ceea ce a făcut ca dascăl, ca om de cultură și ca lingvist, Domnia Sa aparține familiei de mari intelectuali bucovineni, care au devenit repere esențiale și perene ale spiritualității românești.

Conduc de un destin prielnic, Profesorul a poposit, de-a lungul vieții, numai în locuri și în localități cu adâncă rezonanță în istoria neamului nostru.

A venit pe lume, la 18 aprilie 1920, în comuna Plaiul Cosminului (Cernăuți), unde și-a petrecut copilăria; a urmat liceul la Cernăuți (1934-1940), acolo unde a învățat M. Eminescu și a predat Aron Pumnul, și la Liceul „Ștefan cel Mare” din Suceava (1940-1941), unde a obținut diploma de bacalaureat; și-a continuat studiile la Facultatea de Litere și Filozofie de la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, unde i-au fost profesori Th. Simenschy, Radu Vulpe și H. Mihăescu, având și privilegiul de a frecventa cursurile predate de Iorgu Iordan și de G. Călinescu, de la care a dobândit nu numai cunoștințele fundamentale de filologie clasică și românească, ci și respectul și devotamentul savantului față de știință și al profesorului față de menirea de a-i învăța pe alții.

Și-a început cariera didactică la Liceul „E. Hurmuzachi” din Rădăuți (1945-1946) și a continuat-o la Alba Iulia, oraș simbol al dorinței de întregire a neamului, dar și cetate bine cunoscută a cărții românești, unde, între anii 1946 și 1960, a dat strălucire onorantului titlu de *profesor* la Liceul „Mihai Viteazul” (în prezent, Colegiul „Horia, Cloșca și Crișan”), al cărui director a fost între anii 1957 și 1959. Aici s-a impus ca o personalitate distinctă, care întruchipa idealul de profesor admirat și respectat de elevi pentru știința și pentru vocația sa pedagogică, pentru ținuta impecabilă și pentru maniera elegantă, dar nu lipsită de fermitate, cu care își trata elevii și colegii, pentru rectitudinea morală și civică, neatinsă

de compromisuri într-o vreme când societatea românească trecea prin cea mai dramatică și dureroasă perioadă din istoria ei. Stau mărturie, în această privință, frumoasele evocări făcute de unii dintre foștii săi elevi de la Alba Iulia. Iată numai câteva crâmpoșe din aceste emoționante aduceri-aminte: „Ce s-ar putea spune, fără teama de a uita esențialul, despre un om cu o înaltă vocație pedagogică și umană, cu o deosebită cultură și înțelegere a sufletului adolescentin? Un astfel de om a fost (și este) și Profesorul Ștefan Munteanu. L-am iubit și l-am prețuit ca pe un frate mai mare și îndrăznesc să afirm, cu bucurie, că sentimentul a fost reciproc” (Petru Anghel, în vol. *Chipuri în oglindă*, Alba-Iulia, 1999, p. 91); „Ștefan Munteanu, profesorul, a unit competența profesională cu multă știință de carte dăruită generos învățăceilor, cu respectul pentru personalitatea fiecăruia...” (Ironim Muntean, *ibidem*, p. 93); „N-a avut poreclă. Cel mult a fost alintat ca „Ștefăniță vodă”, dar numai în vorbirea codificată a elevilor [...] S-a impus mai întâi prin ținuta sa nobilă, elegantă, îmbrăcat după ultima modă (tocmai pe vremea în care pînă și cravata trebuia purtată cum-necum „muncitorește, tovărășește”), cu un aer nobil, oarecum polonez, ușor literaturizat [...] Ca director, sever și aspru, „a mai stîrpit ceva din mitocănia generală, care, din nefericire, și azi este purtată cu ifose pînă și în Parlament. În schimb, în ciuda ordinelor de la „uteme” de a se interzice accesul elevilor la unele filme sau piese de teatru, deși ne prindea asupra faptului (avea și cum, dat fiind că și el mergea la teatru, nu ca activiștii de la coada vacii), se făcea că nu ne-a observat” (Valentin Tașcu, *Studii literare*, Ed. Clusium, 2002, p. 179-181).

Din 1960, când profesorul Nicolae Apostolescu, întemeietorul Facultății de Filologie din Timișoara, i-a propus o catedră universitară, pe care a acceptat-o, cu toate riscurile și dificultățile unui nou început, profesorul Ștefan Munteanu și-a dedicat viața și rosturile de fiecare zi cercetării științifice și formării a zeci de generații de profesori filologi și de cercetători ai limbii române. Ca savant cunoscut și apreciat în lumea filologică românească și europeană, dar și în calitate de universitar, de șef de catedră (1969-1985), prorector al Universității din Timișoara (1969-1971), conducător de doctoranzi (din 1972), de președinte al filialei din Timișoara a Societății de Științe Filologice din România (1973-1981) și de profesor invitat la Universitatea din Viena (1974-1978), când a ținut și numeroase conferințe pe teme științifice și culturale nu numai în capitala Austriei, ci și la universitățile din Salzburg și Innsbruck, Domnia Sa a contribuit decisiv la afirmarea și creșterea prestigiului Facultății de Litere din Timișoara, ajunsă astăzi între primele patru facultăți de profil din țară.

Devotamentul și respectul profesorului Ștefan Munteanu față de profesie și de instituție reies, cu limpezime, și din pilduitorul elogiu pe care îl face școlii, în general, și învățământului universitar, în special,

profesorilor și studenților deopotrivă, vocației pedagogice și cercetării științifice, bibliotecii în ansamblu și cărții îndeosebi, precum și conlucrării și stimei colegiale, fără limite de vârstă sau de poziție în ierarhia universitară, în cuvântul omagial pe care l-a rostit cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la înființarea facultății noastre. Cu înțelepciune și profundă sinceritate, Domnia Sa afirmă că facultatea este „locul unde pasiunea studentului pentru informare și vocația lui pentru cercetare așteaptă să se întâlnească cu un anumit mod de înțelegere a lucrurilor din partea aceluia căruia i s-a încredințat îndrumarea celor ce și-au trăit cu folos câțiva ani ireversibili din adolescența lor în sălile de curs și în Biblioteca Universității. Aceasta presupune colaborarea dintre profesor și student, dintre profesor și profesor, sub semnul încrederii, al stimei reciproce și al bucuriei față de succesele comune. [...] A te apleca cu răbdare asupra felului de a lucra al celor din jur, care au nevoie de un cuvânt de apreciere, a căuta să fii alături de colegii tăi prin ceea ce știi, și nu mai puțin prin ceea ce nu știi, pentru a afla de la ei, fără a-ți simți vanitatea micșorată și nici rănită, înseamnă, mi se pare, o virtute față de care rămânem mereu datori” (*Omagiu*, în *Studii de literatură română și comparată*, vol. XXII, 2006, p. 13). Găsim aici un cod exemplar de atitudine și de conduită universitară, pe care dascălii din învățământul superior nu-l pot ignora fără să-și compromită grav calitatea de universitari autentici.

Opera științifică a profesorului Ștefan Munteanu, caracterizată prin originalitate, rigurozitate și sobrietate, cuprinde studii de stilistică teoretică și aplicată, de istorie a limbii române literare, de lexicologie, de gramatică, de cultivarea limbii, de lingvistică generală și de literatură latină. Acestea constituie substanța a 14 cărți de specialitate (patru în colaborare cu colegii de catedră), nouă cursuri universitare multigrafiate (patru în colaborare) și 174 de studii, articole și recenzii, publicate în reviste științifice și culturale din țară și din străinătate, la care se adaugă și două volume îngrijite. Domnia Sa a mai publicat și 11 texte literare: schițe, povestiri, memorialistică și traduceri.

Cărțile și studiile domnului Profesor ne dezvăluie o personalitate creatoare complexă, cu mari resurse intelectuale, dăruită cu o sensibilitate ieșită din comun și cu un rafinat simț estetic, întemeiat pe o vastă cultură construită, în actualitate, pe un important filon clasic.

Pasionat până la devoțiune de cercetarea limbii literare și îndeosebi a celei artistice, profesorul Ștefan Munteanu și-a făcut din studiul expresivității, al corectitudinii și al evoluției limbajului artistic și al limbii culte scopul suprem și, uneori, exclusiv al vieții. Eruditul cercetător, înzestrat cu o rară capacitate de pătrundere a semnificației textului poetic și cu o vigoare intelectuală neobișnuită, și-a făcut din bibliotecă și din masa de lucru perimetrul firesc și preferat al existenței zilnice, unde a elaborat,

după retragerea la pensie, nouă cărți și câteva zeci de studii și articole, confirmând, încă o dată, aserțiunea că *din știință și din cultură nu se pensionează nimeni*.

Prin studiile sale de stilistică, profesorul Ștefan Munteanu a întemeiat o nouă direcție în cercetarea și interpretarea textului artistic. Spre deosebire de majoritatea celor care au investigat, mai ales în ultimele decenii, vastul domeniu al comunicării artistice, profesorul Ștefan Munteanu nu s-a lăsat sedus de metodele și de „modele” trecătoare ale cercetării textului literar. Fără a ignora câștigurile reale ale semioticii, ale neoreticiei sau ale poeziciei actuale, Domnia Sa a rămas credincios principiilor fundamentale ale stilisticii tradiționale, pe care le-a întregit cu o viziune personală asupra cercetării stilului. Concepția sa, care se întemeiază pe o largă informație teoretică, ale cărei puncte de reper sunt scrierile lui Aristotel și Quintilian, Ch. Bally și Leo Spitzer, Tudor Vianu și G. Ivănescu, este clar formulată în *Stil și expresivitate poetică* (București, Editura Științifică, 1972), în *Introducere în stilistica operei literare* (Timișoara, Editura de Vest, 1995) și în celelalte cărți și studii publicate până acum. Pornind de la observația că obiectul de cercetare al stilisticii aparține atât limbii, cât și criticii literare, profesorul Ștefan Munteanu caută și găsește o formulă de conciliere între stilistica lingvistică și stilistica literară. În concepția Domniei Sale, stilistica este o disciplină de graniță, care operează cu mijloacele și metodele de cercetare ale lingvisticii și ale criticii literare. În felul acesta, stilisticianul poate face o analiză de profunzime a textului literar, luând în considerație nu numai arta scriitorului în realizarea comunicării artistice, ci și expresivitatea limbii însăși, ca produs al spiritului uman.

Tocmai această viziune asupra stilisticii l-a determinat pe Al. Graur să-și schimbe, după cum însuși mărturisește, opiniile privind cercetarea stilurilor: „Cotitura cea mare în gândire mi-a produs-o excelenta lucrare, apărută de curând la Editura Științifică: *Stil și expresivitate poetică*, de Ștefan Munteanu” („România literară”, V, 1972, nr. 35, p. 11). Opinii similare privitoare la această carte, pentru care Profesorul a fost distins cu premiul „B. P. Hasdeu” al Academiei Române, precum și în legătură cu volumul *Introducere în stilistica operei literare* (Timișoara, Editura de Vest, 1995) și cu celelalte cărți ale Domniei Sale au exprimat și numeroși alți recenzenți (peste 60). Iată numai câteva dintr-o listă care ar putea fi mult mai lungă: „Ștefan Munteanu este cel dintâi la noi care explică expresivitatea pornind de la structura semnului propusă de Hjelmslev. Oarecum similar procedase anterior Jean Cohen în stabilirea distincției între limbajul prozei și cel al poeziei, cu deosebirea esențială, însă, că acesta vedea originea diferențierii exclusiv în forma mesajului, pe când autorul român se întemeiază pe poziția, evident superioară, conform căreia

«forma trebuie luată în considerare numai ca element al unei unități dialectice, adică în raport cu substanța»” (Mircea Borcilă, *O sinteză teoretică în domeniul stilisticii*, în „Cercetări de lingvistică”, XVII, 1972, nr. 2, p. 315-316); Ileana Oancea, referindu-se la aceeași carte, relevă faptul că „Ștefan Munteanu subliniază apartenența stilisticii textului literar la lingvistică, singura capabilă să furnizeze acesteia un instrument sever de analiză, menționând, de asemeni, că cercetarea, pentru a fi deplin comprehensivă, trebuie să țină seama de faptul că fenomenele lingvistice se convertesc în opera literară în valori stilistice” (în „Analele Universității din Timișoara”, seria Științe filologice, X, 1972, p. 276); iar Gabriel Țepelea consideră că „Parmi les nombreuses directions de la stylistique, St. Munteanu opte pour une stylistique littéraire, conçue comme une discipline de «frontière» entre la linguistique, la théorie de la littérature, la psychologie et l’esthétique” („Cahiers roumains d’études littéraires”, 1975, nr. 2, p. 136). Referitor la același volum, Olimpia Berca afirmă, cu deplin temei, că „În cercetările de specialitate, *Stil și expresivitate poetică* este o referință de neocolit. Ea se înscrie între reușitele certe ale domeniului respectiv. Alături de alte lucrări de acest tip, apărute aici, cartea lui Ștefan Munteanu ne-ar putea îndreptăți să afirmăm că la Timișoara se conturează (sau deja s-a conturat) o veritabilă școală de stilistică” („Orizont”, 1975, nr. 47, p. 2). Gh. Bulgăr, în recenzia la *Introducere în stilistica operei literare*, constată că „stilistica e discutată în raport cu retorica (și aici autorul, de formație clasică, specialist în greacă și latină, e în domeniul său, iar erudiția lui, lucru rar astăzi, sporește valoarea documentară a analizelor), apoi în raport cu estetica, sociolingvistica și critica literară. Ni se pare că este pentru prima dată când avem sistematic tratate aceste interferențe, pentru a ne face o imagine mai exactă despre stilistică” („Limbă și literatură”, 1995, III-IV, p. 150), iar Ioan Oprea subliniază, de asemenea, referindu-se la conținutul volumului *Lingvistică și stilistică* (Timișoara, Ed. Universității de Vest, 2005), că „dacă formația clasică a lui Ștefan Munteanu îl determină să considere nimerită valorificarea anticilor și dacă apelează uneori la sugestii pornite de la ei, totuși metodologia analitică antrenată în studiile sale de stilistică este preponderent modernă. De altfel, vechi sau moderne, metodele și conceptele nu pot deveni operative decât în cazul unui specialist în măsură să le utilizeze eficient, iar Ștefan Munteanu este nu numai un specialist veritabil, ci și o personalitate ce reprezintă pentru stilistica românească un reper necontestat” („Analele Universității «Ștefan cel Mare»” Suceava, Seria filologie, A. Lingvistică, t. XI, 2005, nr. 1, p. 201).

În studiile consacrate analizei și interpretării limbajului artistic din operele unor scriitori reprezentativi, precum M. Eminescu, V. Alecsandri, I. Creangă, L. Blaga, T. Arghezi, M. Sadoveanu, L. Rebreanu, G. Bacovia,

I. Barbu ș.a., profesorul Ștefan Munteanu oferă și un model practic de aplicare a principiilor teoretice de investigație stilistică pe care le-a stabilit, ce poate sluji, în consecință, ca îndreptar foarte util celor care își propun să cerceteze limba și stilul textului literar. Volumul *Limba română artistică* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981), care înmănușează o parte dintre aceste lucrări, a stârnit deopotrivă interesul stilisticienilor, al exegeților literari și al scriitorilor. Cităm doar câteva dintre păreriile unora dintre ei: „Noua carte a cunoscutului profesor universitar timișorean se alătură, prin conținutul și prin sarcinile ce și le asumă, lucrărilor de specialitate care constituie repere obligatorii atât pentru o retrospectivă critică și selectivă, valorică deci, a etapelor străbătute de efortul creator și înnoitor al limbajului artistic românesc, cât și din punctul de vedere al perspectivei deschise cercetării științifice a acestui limbaj, al stimulării ei. Sînt atribute ce atestă valoarea de excepție a cărții și competența indiscutabilă a autorului ei” (Eugen Câmpeanu, în „Cercetări de lingvistică”, 1983, nr. 1, p. 83); „Culegerea de studii publicată de reputatul profesor timișorean Ștefan Munteanu [...] cuprinde o suită de micromonografii stilistice, ordonate cronologic, menite să ofere o imagine unitară și generală asupra evoluției limbii române artistice [...] Întregul demers al lui Ștefan Munteanu, de la un capăt la celălalt, este în permanență controlat de un stilist – la rîndul lui – cu o grijă discretă pentru ritmul și limpiditatea frazelor, atribute ale formației sale de factură clasică a cărei amprentă o deslușim și în convingerea nemărturisită, dar evidentă, că, în domeniul culturii, totul se păstrează și se construiește cu migală și îndelungat studiu” (Vasile Popovici, în „Orizont”, 1981, nr. 16, p. 2); iar prozatorul Gheorghe Suci spune și argumentează convingător că această carte „poate fi citită cu neînduplecat câștig și de iubitorii (= cititorii) literaturii, și de exegeții acestei arte, precum și chiar de făuritorii ei („Luceafărul”, 1981, nr. 17, p. 6).

Cărțile, studiile și articolele de istorie și de cultivare a limbii române literare pe care le-a publicat până acum se așază, de asemenea, în categoria lucrărilor de referință ale acestor domenii de cercetare (vezi, între altele, recenziile semnate de Al. Graur, Ion Gheție, Șt. Giosu, Gh. Bulgăr, Gh. Pop, Mariana Istrate, Magdalena Georgescu, Crișu Dascălu, Lucian Chișu, Livius Petru Bercea ș.a.).

Prin schițele și povestirile publicate în tinerețe, dar mai cu seamă prin scrierile memorialistice: *Scrisori vieneze* (Timișoara, Editura de Vest, 1992; *Scrisori din Vindobona*, ediția a II-a, Ed. Mirton, 2002) și *Pagini de memorial* (Timișoara, [Ed. Mirton], 2006; ediția a II-a în 2007), precum și prin recentul volum de traduceri Rainer Maria Rilke, *Gedichte. Poeme* (Timișoara, Ed. Amphora/Ed. Mirton, 2009), lingvistul și stilisticianul Ștefan Munteanu ni se descoperă și ca un inspirat creator de limbaj artistic.

Referindu-se la această fericită îngemănare de calități științifice și artistice, Alexandru Ruja afirmă, cu justificată convingere, că „Ștefan Munteanu reprezintă în cultura română această benefică asociere într-o personalitate creatoare a savantului și scriitorului, a celui care se ridică la nivelul ideilor generale, cu o mare capacitate de privire detașată a spectacolului existențial, și scriitorul așezat lângă afectivitatea umană ce vibrează în ritmul poeziei și sonorizează în melodicitatea rimelor poetice” („Orizont”, rrrrr gvxo altă față a personalității Profesorului, surprinzătoare pentru cei mai mulți, dar firescă pentru cei care-l cunosc mai îndeaproape: „*Scrisorile* ne-au adus – în plan sentimental – o bucurie specială, legată de infirmarea – fără putință de tăgadă – a unei aparențe, anume impresia de distanță, de răceală, pe care le emană personalitatea reținută și sobră a omului și dascălului Ștefan Munteanu [...] De aceea, suntem pe deplin recunoscători aceluia ceas de grație când lingvistul și-a schimbat stiloul, cu care așternuse atâtea roade teoretice fascinante ale gândirii sale, cu pana scriitorului, încetând a mai plăti tribut exclusiv lumii conceptuale” (*Portret în oglindă din cioburi de poeme*, în *Philologica Banatica*, vol. I, Timișoara, 2010, p. 186-187).

Întruchipând deopotrivă *savantul* și *dascălul* în cel mai cuprinzător înțeles al acestor cuvinte, profesorul Ștefan Munteanu a impus la Timișoara modelul universitarului sobru și integru, drept și demn, exigent față de sine însuși, dar și față de ceilalți: studenți, doctoranzi ori colegi și colaboratori. Roadele impresionante ale muncii desfășurate de-a lungul a peste șase decenii în folosul învățământului, al culturii și al lingvisticii românești se văd astăzi deopotrivă în opera științifică și literară a Domniei Sale și în numărul mare de elevi și colaboratori care îl admiră și îl urmează.

La vârsta patriarhilor, acest „*Domn al lingvisticii românești*”, cum îl caracterizează academicianul Marius Sala (*Philologica Banatica*, vol. I, Timișoara, 2010, p. 9), ne uimește cu vigoarea intelectuală și cu interesul mereu viu pentru cultură și pentru deslușirea valorilor expresive ale limbii artistice, dar și pentru creația literară, pasiune prin care a intrat în lumea scrisului românesc, în anul 1940, și la care a revenit în ultimii ani, elaborând și publicând câteva cărți scrise cu mare har și rafinament stilistic.

La a 90-a aniversare, îi dorim distinsului savant, profesor și scriitor ani mulți și buni, luminați de bucuria operei împlinite.

Vasile D. ȚĂRA